

ЕК
ИП
ЕКСПЕРТЕН КЛУБ ЗА
ИКОНОМИКА И ПОЛИТИКА

Икономическо състояние и развитие на малките областни центрове в България

Автор: Георги Вулдржев
Редактор: Стоян Панчев
София, 2019 г.

Икономическо състояние и развитие на малките областни центрове в България

Автор: Георги Вулджев

Редактор: Стоян Панчев

Септември 2019,

София

ЕК
ИП

ЕКСПЕРТЕН КЛУБ ЗА
ИКОНОМИКА И ПОЛИТИКА

Съдържание

Въведение и методология:.....	7
I. Икономическа активност и инвестиции.....	8
1. Икономическа активност.....	8
2. Инвестиции.....	11
II. Демография – прираст и структура на населението.....	16
III. Пазар на труда.....	20
IV. Инфраструктура.....	25
V. Туризъм.....	28
VI. Финансово състояние и данъчна политика.....	32
1. Финансово състояние на общините.....	32
2. Данъчна политика.....	37
3. Усвояване на средства от Европейски структурни фондове.....	41
Закljučения:.....	43
Препоръки:.....	44

Въведение и методология:

Проблемите на малките и изостанали области в България е тема, която честно се зачеква от медици и политици, но рядко се обсъжда в дълбочина, въпреки нейната важност. През последното десетилетие на регионално ниво в България продължаваме да наблюдаваме сравнително високи нива на икономическо развитие в Столична община и вече някои други по-големи областни центрове в страната като Варна, Пловдив и Бургас. За тези водещи общини и области има много различна информация и тяхното развитие като цяло се следи сравнително обстойно от медици и експерти.

От друга страна, много от по-малките областни центрове остават почти изцяло забравени. Често се говори за изоставането на определени общини в страната спрямо най-големите областни центрове споменати горе, но въпреки че нерядко се цитират някакви данни за състоянието на тези по-малки региони (най-често относно пазара на труда), разговорът продължава да е сравнително повърхностен. Основната причина за това е липсата на по-задълбочен и подробен поглед върху статистиките за състоянието на малките областни центрове в страната. От ЕКИП смятаме, че един такъв анализ би могъл да даде насока за необходимите политики за стимулирането на развитието на тези общини и съответно би бил изключително ценен особено с оглед на предстоящите местни избори.

Именно с тази цел съставихме настоящото изследване, в което представяме сравнителен анализ на 8 – те най-малки областни центрове в България – Ловеч, Силистра, Монтана, Разград, Търговище, Кюстендил, Кърджали и Смолян. Параметърът, по който са избрани тези областни центрове е градското им население - от всички областни центрове това са 8-те общини с най-малко градско население. Сравняваме ги помежду им, защото сравнение с по-големите областни центрове като София, Пловдив и Варна не би било особено информативно поради огромните и очевидни разлики в развитието им, а и в медийното пространство вече има достатъчно коментари върху състоянието на по-големите областни центрове. Целта на изследването е да се постави фокус върху малките по-слабо развити областни центрове в страната, да се направи сравнителен анализ на тяхното развитие през последните 5-12 години, да се идентифицират проблемни сектори в различните общини и да се дадат препоръки за тяхното бъдещо развитие.

Анализът се състои от 6 раздела – Икономическа активност и инвестиции, Демография, Пазар на труда, Инфраструктура, Туризм и Финансово състояние и данъчна политика. Това са основните раздели, които формират стопанството на всеки един регион. Взети заедно те дават цялостна картина за развитието на съответните общини в икономическо отношение, както в частния, така и в публичния сектор. За източници на данните са използвани Национален статистически институт, Министерство на финансите и самите общини.

Фокусът на анализа е най-вече на ниво общини, но поради липса на редица ключови данни на общинско ниво (защото такива просто не се събират), са включени и областни разбивки за определени показатели. От община Кърджали отказаха да предоставят исканите данни необходими за раздел Финансово състояние и данъчна политика. Поради това община Кърджали отсъства от сравнителния анализ по определени показатели от този раздел.

I. Икономическа активност и инвестиции

1. Икономическа активност

Според най-актуалните данни на НСИ към 2017 г., най-високо ниво на брутен вътрешен продукт (БВП по постоянни цени=2010 г.) е отчетено в област Монтана – 1.16 млрд. лв. На второ място се нарежда област Кърджали с 1.13 млрд. лв., а на трето е област Монтана с малко под 1.13 млрд. лв. брутен вътрешен продукт. Най-ниското ниво на отчетен БВП за 2017 г. е в област Силистра – 744 млн. лв. Погледжайки динамиката през годините 5 от 8-те разглеждани области се отличават със значително покачване на БВП от 2007 до 2017 г. Това са Монтана, Разград, Търговище, Кърджали и Смолян. Всяка една от тези области е увеличила своя БВП с над 40% в рамките на разглеждания период, като най-сериозно е покачането в Монтана – с 48.2%. Въпреки че Ловеч е една от областите със сравнително високо БВП към 2017 г., виждаме, че това е областта с най-ниско покачване на БВП за целия 10-годишен период – 14.18%. Кюстендил също отчита сравнително слабо покачване на БВП с 15.8% между 2007 и 2017 г.

Таблица 1: БВП по области, млн. лв., 2007 – 2017 г.

Община	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Растеж за периода
Ловеч	988	1009	952	920	998	988	1002	1033	1028	1131	1128	14.2%
Монтана	780	915	858	842	905	909	968	934	1005	1060	1155	48.2%
Разград	698	775	722	783	843	937	954	982	919	975	1029	47.4%
Силистра	595	684	632	612	669	637	653	676	676	685	744	25.0%
Търговище	715	752	720	753	812	850	866	837	906	1015	1034	44.7%
Кюстендил	843	860	799	864	840	821	817	864	924	928	977	15.8%
Кърджали	774	887	859	845	864	961	931	919	982	1035	1130	46.0%
Смолян	742	931	853	858	892	889	841	874	965	954	1056	42.3%

Обръщайки поглед към данните за брутна добавена стойност, ситуацията изглежда много сходна. Отново, през 2017 г., водещите области са Монтана с 1.01 млрд. лв. БДС, Кърджали с 980 млн. лв. БДС и този път на трето място – Ловеч с 978 млн. лв. БДС. На последно място отново се нарежда Силистра със 645 млн. БДС. За разлика от БВП, който по-скоро ни показва стойността на агрегатното потребление, БДС ни дава представа за стойността на агрегатното производство в съответния регион. Буквално – каква е стойността, която местното стопанство добавя върху производствените фактори, които се използват в местното производство. За цял период от 2007 до 2017 г. най-сериозен растеж на БДС се отчита в Монтана – 51.5%. Единствената друга област с растеж над 50% е Разград. Най-слаб растеж за периода отново се забелязва в Ловеч – 16.7%. Три области

– Търговище, Кърджали и Смолян, отчитат сравнително висок растеж от 45%.

Таблица 2: БДС по области, млн. лв., 2007 – 2017 г.

Община	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Растеж за периода
Ловеч	838.1	848.3	826.5	800.0	872.4	855.2	861.2	898.5	888.5	975.6	978.1	16.7%
Монтана	661.6	769.7	745.0	732.0	791.2	786.7	833.0	812.2	868.8	914.9	1002.1	51.5%
Разград	592.6	651.8	627.0	680.5	737.6	810.4	819.7	852.8	794.2	840.9	892.7	50.7%
Силистра	504.9	575.2	548.6	532.5	585.0	551.6	562.9	587.1	584.3	590.8	645.2	27.8%
Търговище	606.5	632.3	624.8	654.9	709.7	735.8	745.2	727.4	782.9	875.7	897.2	47.9%
Кюстендил	715.8	723.3	693.9	751.3	734.4	710.2	702.2	752.0	798.3	800.7	847.2	18.4%
Кърджали	657.0	746.2	745.6	734.7	755.4	831.9	801.6	799.2	848.5	893.4	980.1	49.2%
Смолян	629.7	783.2	740.2	746.3	779.7	769.4	722.9	760.0	834.1	823.5	915.5	45.4%

Важно е да се обърне внимание и на това какъв дял от цялата брутна добавена стойност се произвежда от различните основни отрасли в съответната област. Това ни дава представа за структурата на икономиката в региона според това къде е концентриран най-голям дял от производствената активност. На Таблица 3 е представена разбивка на БДС по основни сектори за всяка една област, от една страна за 2007 година, а от друга за 2017 г. за да придобием представа как се е изменила структурата на икономиката в тези региони за разглеждания период. Забелязва се, че динамиката е доста смесена.

По отношение на селско, горско и рибно стопанство, половината области отчитат ръст на дела на този отрасъл, а другата половина спад през 2017 спрямо 2007 г. Областите, които отчитат ръст са Ловеч, Монтана, Силистра и Търговище, а тези които отчитат спад – Разград, Кюстендил, Кърджали и Смолян. През 2017 г. най-сериозен е делът на този отрасъл в Силистра, а най-нисък в Смолян. От друга страна, към 2017 г. Смолян е градът с най-голям дял на индустрията, надвишаващ 41%, а Силистра с най-нисък – под 20%. По отношение на услугите стойностите са приблизително сходни във всички области и през 2007 и през 2017 г., като Смолян е единствената, която е с дял под 50% от произведена БДС.

Таблица 3: Дял от произведена БДС по сектори и по области, 2017 спрямо 2007 г.

Община	Селско, горско и рибно стопанство		Индустрия		Услуги	
	2007	2017	2007	2017	2007	2017
Ловеч	8.50%	10.82%	34.93%	33.96%	56.58%	55.22%
Монтана	15.12%	15.74%	26.75%	33.46%	58.13%	50.80%
Разград	17.02%	16.01%	30.61%	31.53%	52.38%	52.47%
Силистра	21.35%	22.88%	22.99%	19.85%	55.65%	57.27%
Търговище	12.76%	13.96%	38.90%	34.81%	48.35%	51.24%
Кюстендил	14.32%	11.87%	35.17%	31.36%	50.52%	56.76%
Кърджали	21.89%	15.28%	25.93%	33.14%	52.19%	51.58%
Смолян	12.44%	9.15%	33.28%	41.49%	54.29%	49.36%

От сравнението на данните през 2017 спрямо 2007 г. виждаме, че като цяло структурата на икономическата активност не се е променила значително през този период в повечето области. Три са областите където се наблюдава по-съществено изменение в структурата на икономиката – Монтана, Кърджали и Смолян. В Монтана се забелязва съществен спад в дела на услугите с над 7 процентни пункта до 50.8% през 2017 спрямо 2007 г. и съществено покачване в дела на индустрията от 26.8% до 33.5%. В Смолян динамиката е много сходна – делът на индустрията се покачва от 33.3% до 41.5% за периода, за сметка основно на дела на услугите, но и частично на селското, горското и рибното стопанство. В Кърджали делът на индустрията се покачва с над 7 пр. пункта до 33.1% за сметка най-вече на селското, горското и рибно стопанство. Ясна тенденция е, че където има по-сериозна промяна в структурата на икономиката, това се дължи на индустрията.

Данните за БВП и БДС ни дават общата картина относно нивата на икономическа активност (и от страна на потреблението и от страна на производството), но не са достатъчно подробни, за да направим категорични изводи относно икономическото развитие и стандарта на живот в съответните области. За да придобием по-подробна представа за това как развитието на икономическата активност вероятно се отразява върху стандарта на живот в региона, следва да обърнем внимание на БВП съотнесено към глава от населението¹.

На данните изложени в таблицата долу виждаме, че когато вземем променлива като населението предвид, картината се променя. Към 2017 г. най-високо ниво на БВП/глава от населението се отчита в Смолян – 9742 лв. На второ място се нарежда Търговище с 9148 лв., а на трето е Разград с 8985 лв. Монтана, която води по отношение на БВП и БДС се нарежда на 5-то място в тази класация, на последно остава Силистра със 6687 лв. БВП/ глава от населението. Въпреки че не води по абсолютно ниво на БВП/глава от населението, Монтана отчита най-сериозното покачване в този индикатор за 10-годишния период от 2007 до

1 Нивото на заплатите разбира се е може би най-директния индикатор за това как икономическото развитие се отразява върху стандарта на живот на отделния човек в областта. Този индикатор разглеждаме в раздела за пазара на труда.

2017 г. – 80.6%. На второ място е Разград със 76.2%, на трето Търговище със 70.9%, а на четвърто Смолян със 69.3%. Тези области се отличават с растеж от приблизително 70-80%, докато всички останали отчитат или около 50% или около 40%. Ловеч отново е на последно място в тази динамика, отчитайки 39.4% растеж на БВП/глава от населението между 2007 и 2017 г.

Таблица 4: БВП/глава от населението по области, лв., 2007 – 2017 г.

Община	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Растеж за периода
Ловеч	6 314	6 530	6 251	6 151	7 096	7 128	7 333	7 677	7 759	8 674	8 804	39.4%
Монтана	4 795	5 729	5 463	5 449	6 150	6 278	6 788	6 652	7 270	7 801	8 659	80.6%
Разград	5 099	5 729	5 406	5 951	6 775	7 621	7 862	8 194	7 778	8 379	8 985	76.2%
Силистра	4 515	5 260	4 922	4 831	5 621	5 410	5 598	5 860	5 933	6 080	6 687	48.1%
Търговище	5 353	5 696	5 517	5 849	6 739	7 126	7 324	7 148	7 822	8 867	9 148	70.9%
Кюстендил	5 624	5 796	5 454	5 986	6 178	6 130	6 211	6 693	7 274	7 440	7 989	42.1%
Кърджали	4 929	5 675	5 528	5 481	5 665	6 338	6 167	6 076	6 473	6 854	7 485	51.9%
Смолян	5 754	7 311	6 785	6 937	7 358	7 435	7 159	7 594	8 557	8 636	9 742	69.3%

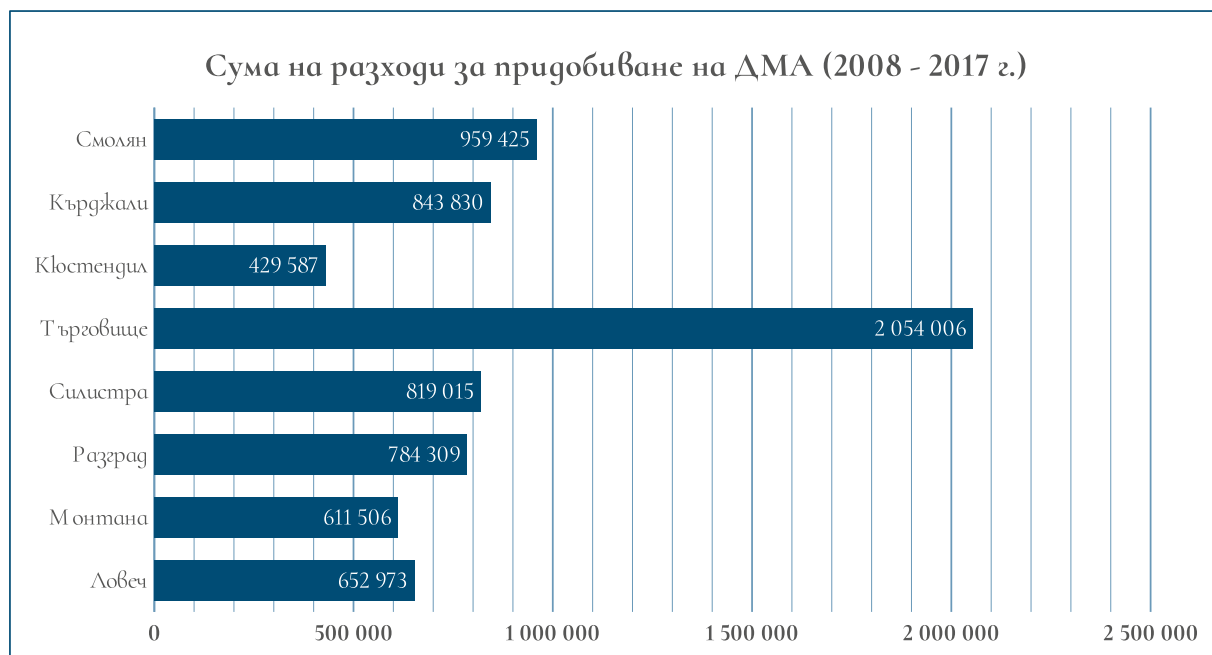
2. Инвестиции

Следващият ключов индикатор за нивото на икономическо развитие, на който ще обърнем внимание са разходите за придобиване на дълготрайни материални активи. Тук вече разглеждаме данни само на общинско ниво за по-прецизен анализ на икономическото развитие на съответните общини. Разходите за ДМА са един от най-директните индикатори за нивото на инвестиции в дадена област. Нещо, което веднага се забелязва при тези данни е огромната вариация през годините. През 2017 г. най-високи разходи за придобиване на ДМА има в Разград – 117.1 млн. лв. През същата година разходите за ДМА в Смолян са едни от най-ниските – 63 млн. лв., но само година по-рано, през 2016 г. са били 277.1 млн. лв. Подобни огромни вариации от година до година наблюдаваме в почти всички останали общини.

Поради тези сериозни годишни вариации динамиката на растежа на разходите за придобиване на ДМА на годишна база може да е подвеждаща за анализ. Затова по-прецизно би било да анализираме сбора на разходите за придобиване на ДМА за целия 10-годишен период във всяка община. Така ще придобием представа за дългосрочното ниво на инвестиционна активност във всяка една община и ще имаме по-прецизна база за сравнение. На графиката долу можете да видите сбора на разходи за придобиване на ДМА във всяка една от разглежданите общини между 2008 и 2017 г.

Графика 1: Сума на разходите за придобиване на ДМА по общини, хил. лв., 2008 – 2017 г.

Най-съществено се отличава община Търговище като единствената община, при която сумата на разходите за придобиване на ДМА надхвърля 2 млрд. лв. Разходите за ДМА във всички останали общини са под 1 млрд. лв., като на второ място с 959 млн. лв. се нарежда община Смолян, а на трето е община Кърджали с 843 млн. лв. На последно място се нарежда Кюстендил с 429 млн. лв. за целия период 2008 - 2017 г. Данните за разходите за придобиване на ДМА сериозно се различават от тези за БВП и БДС. Както виждаме, що се отнася до разходи за ДМА, лидерът по отношение на ръст на БВП и БДС за 10-годишния период – община Монтана – е почти на последно място. Това не е задължително нещо лошо.

Таблица 5: Разходи за придобиване на ДМА по общини, хил. лв., 2008 – 2017 г.

Община	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ловеч	97 957	60 309	45 074	58 759	57 310	49 380	52 727	134 655	50 708	46 094
Монтана	92 793	55 075	34 883	46 779	57 436	53 292	55 609	88 166	74 776	52 697
Разград	113 325	59 713	36 782	57 008	91 710	59 915	74 085	83 788	90 882	117 101
Силистра	121 757	69 010	42 456	84 334	58 944	77 227	84 223	146 680	66 064	68 320
Търговище	151 300	105 250	71 558	96 214	208 387	262 658	168 137	728 864	160 024	101 614
Кюстендил	76 700	26 073	29 949	24 938	27 719	56 457	39 814	37 934	43 129	66 874
Кърджали	110 858	71 766	44 138	71 491	76 184	58 026	102 444	115 833	85 552	107 538
Смолян	135 473	164 110	40 414	51 339	45 719	45 667	64 970	71 307	277 136	63 290

Трябва да се отбележи, че разходите за ДМА в повечето от разглежданите общини са особено високи през 2008 и 2009 г. които са последните години от голе-

мия инвестиционен бум в България преди последната глобална криза, която удари икономиката ни с пълна сила през 2010 г. През 2016 и 2017 се наблюдава възстановяване на разходите за ДМА в някои общини до, и дори над, тогавашните нива, но не и в повечето.

Разходите за ДМА ни показват какво е било нивото на инвестиционен интерес и съответно реализираните инвестиции в рамките на съответния период в конкретната община. Данните за БВП и БДС ни показват какво е било нивото на икономическа активност. Двете не е задължително да вървят в синхрон, защото не всички инвестиции са еднакви, не всички са еднакво успешни и еднакво продуктивни. Но като цяло, колкото по-високо е нивото на инвестиции в дадена община, толкова по-голяма е вероятността тя да реализира по-добър ръст на БВП и БДС в бъдеще.

Друг много полезен индикатор за нивото на инвестиционен интерес са преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ). Те ни показват конкретно какъв е инвестиционния интерес от страна на чуждестранни компании. Ако е висок, това е ясна индикация, че конкретната община предлага добри условия за бизнеса, дори международния, поне в сравнителен план. На Таблица 5 са изложени данните за ПЧИ в разглежданите общини за периода 2008 – 2017 г. Както виждаме, данните са непълни – за някои общини липсват данни за конкретни години, а за една (Разград) за почти всички, което затруднява обективния анализ. Затова в коментара на данните ще се абстрахираме изцяло от Разград и сравнението ще е между останалите общини (с бележка за Търговище където данните са непълни).

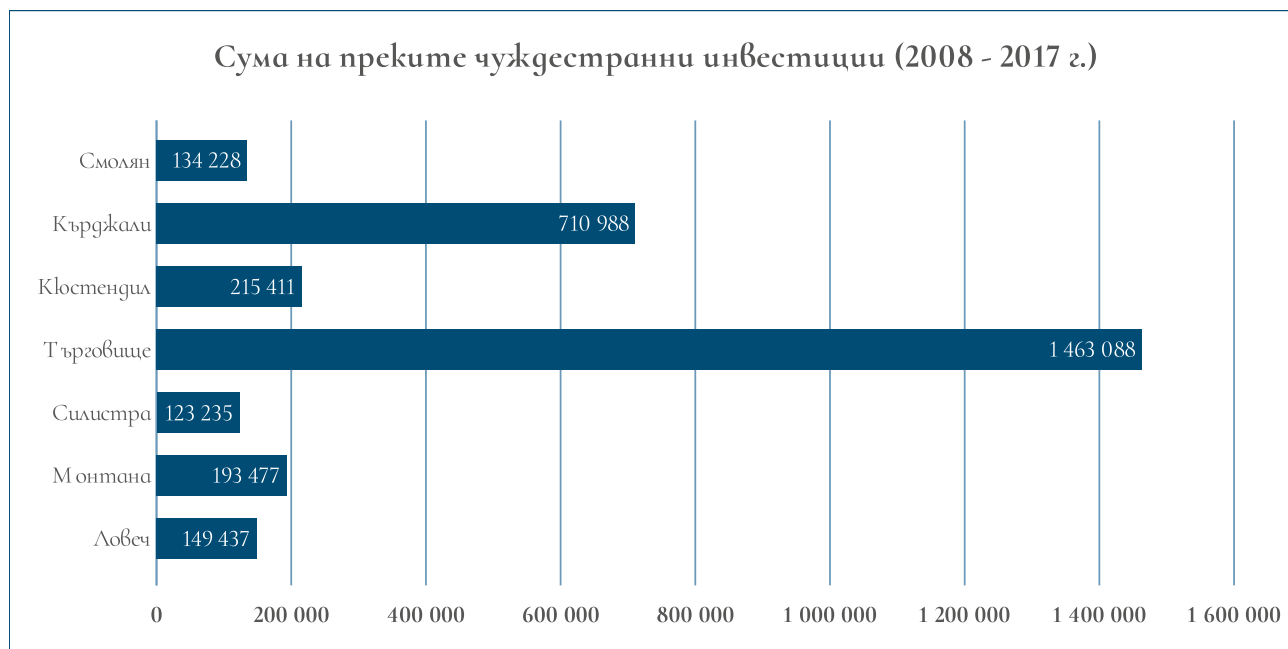
Таблица 6: Преки чуждестранни инвестиции по общини, хил. лв., 2008 – 2017 г.

Община	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ловеч	17 262	7 490	9 514	14 358	17 669	18 346	13 943	13 726	17 576	19 552
Монтана	13 949	18 501	18 697	18 958	17 484	20 788	16 653	16 602	23 229	28 615
Разград	71 843
Силистра	28 621	6 979	8 871	3 634	8 530	19 429	15 789	9 763	10 191	11 429
Търговище	..	149 782	179 013	192 206	178 481	183 819	..	173 382	195 471	210 936
Кюстендил	14 669	11 588	10 656	16 341	24 096	24 579	25 803	28 124	30 324	29 231
Кърджали	40 816	37 284	39 813	44 486	45 575	58 663	82 867	107 315	110 682	143 488
Смолян	7 942	7 813	7 562	8 328	9 969	8 002	10 485	25 711	25 152	23 263

Забелязва се, че стойностите на ПЧИ в Търговище са особено високи в сравнение с тези в останалите общини, както бяха и разходите за придобиване на ДМА. Нивото на ПЧИ в Кърджали също се отличава като особено високо през всяка една от годините между 2008 и 2017. В останалите общини (без Разград), годишното ниво на ПЧИ е доста близко – от около 20 млн. до 30 млн. лв. през 2017 г. Силистра и в това отношение изостава през последните години с най-ниски нива на ПЧИ отчетени между 2015 и 2017 г. На Графика 2 долу, подобно на Графика 1, е представен сборът на преките чуждестранни инвестиции за целия период (2008

– 2017 г.) за всяка една община (без Разград).

Графика 2: Сума на ПЧИ по общини, хил. лв., 2008 – 2017 г.

Любопитно е, че дори с липсващи данни за 2 години от периода, Търговище води в класацията по сума на ПЧИ с огромна преднина. Община Кърджали е на второ място по сума на ПЧИ за 2008 – 2017 г. с приблизително 711 млн. лв. Община Смолян, която беше на трето място по разходи за придобиване на ДМА изостава значително до предпоследно място по сума на привлечени ПЧИ за периода с общо 134 млн. лв. На трето място по сума на ПЧИ за периода се оказва Кюстендил с 215 млн. лв. – значително под сумите инвестирани в Кърджали и Търговище. На последно място е Силистра със 123 млн. лв. ПЧИ.

Общите суми на ПЧИ в Търговище и Кърджали за периода от 2008 до 2017 г. определено будят интерес с оглед на това колко необичайно високи са в сравнение с тези в останалите общини. Допълнителен анализ на специфичните инвестиции в тези общини следва да бъде проведен, за да се обясни тази значителна вариация. Трябва да се има предвид, че данните за ПЧИ (и ДМА), особено в такива малки общини могат да бъдат значително повлияни от единични, но крупни, инвестиции. С оглед на това, че общите суми за един 10-годишен период в повечето тези общини не надвишават 200 млн. лв, един или два по-крупни чуждестранни инвеститори, които създават предприятия за няколкостотин милиона лева могат значително да повлияят на данните.

Обобщавайки данните за нивата на икономическа активност и инвестиции в разглежданите общини можем да направим следните заключения. На първо място сред данните за икономическа активност на областно ниво към 2017 г. нито една от областите не се отличава особено от останалите. Монтана води по отношение на БВП и БДС, но не с особено голяма преднина спрямо общини като Ловеч, Кърджали и Смолян. Що се отнася до БВП на глава от населението ситуацията е много сходна, с малки вариации в нивата между повечето области. Единствено Силистра осезаемо изостава от останалите области по всеки един от тези индикатори.

Ако обаче гледаме растежа в стойностите на съответните индикатори за разглеждания период се отваря ясна ножица между 4-5 области където нивата на икономическа активност са се покачили значително повече, отколкото в останалите три. Покачването на БВП и БДС между 2007 и 2017 г. варира между 40-50% и съответно 45–52% в областите Монтана, Разград, Търговище, Кърджали и Смолян. В останалите три – Ловеч, Силистра и Кюстендил – нивата на растеж на БВП и БДС за целия период са между 14% и 30%. Сравнявайки тези данни със средните стойности за страната, виждаме че към 2017 г. всички от разглежданите 8 области изостават от средното ниво на БВП/глава от населението за страната – 10 528 лв. В това отношение няма промяна спрямо 2007 г., когато средната стойност е 6369 лв. Същото се отнася и за данните за нивата на брутна добавена стойност.

По отношение на данните за инвестиционна активност на общинско ниво Търговище е безспорен лидер с особено по-високи стойности на ПЧИ и разходи за придобиване на ДМА в сравнение с всички останали общини. Резултатите при останалите са смесени като Смолян се нарежда на второ място по сума на разходите за ДМА между 2008 и 2017 г., а Кърджали, със сериозна преднина пред останалите, е на второ място по сума на ПЧИ за периода. Забелязва се обаче, че що се отнася до изоставащите общини, те са почти едни и същи и по отношение на данните за икономическа активност, и по отношение на тези за нивото на инвестиции. Кюстендил е на последно място по сума на разходите за придобиване на ДМА за периода, а Силистра на последно по сума на ПЧИ. По отношение и на двата индикатора Ловеч е сред трите общини с най-ниски стойности.

II. Демография – прираст и структура на населението

И осемте общини, които са обект на настоящия анализ имат сходно население, с оглед на факта, че това е един от ключовите фактори, според които бяха подбрани за това сравнение. Те обаче се различават по отношение на динамиката и структурата на това население. На таблицата долу са представени данните за населението на всяка от разглежданите общини в рамките на периода 2008 – 2018 г. Населението във всички общини спада за периода, като най-малък спад от само 0.1% е отчетен в Кърджали, а най-висок от 20.9% в Ловеч. При повечето от останалите общини в рамките на разглеждания период населението спада с между 15.0% и 16.5%.

Таблица 7: Динамика на населението по общини, 2008 – 2018 г.

Община	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Промяна за периода
Ловеч	54 657	53 578	52 308	49 045	48 334	47 494	46 761	45 901	44 994	44 086	43 242	-20.9%
Монтана	56 608	56 086	55 246	53 236	52 520	51 774	51 013	49 995	49 267	48 752	48 134	-15.0%
Разград	55 305	54 720	53 918	50 457	49 982	49 424	48 914	48 183	47 590	46 944	46 495	-15.9%
Силистра	55 669	54 885	53 957	50 780	50 118	49 437	48 709	47 723	47 130	46 355	45 711	-17.9%
Търговище	60 950	60 497	59 855	56 868	56 478	56 083	55 596	54 974	54 428	54 155	54 008	-11.4%
Кюстендил	63 714	62 949	61 944	59 913	59 013	57 950	56 911	55 706	54 645	53 845	53 273	-16.4%
Кърджали	68 814	68 535	68 406	67 336	67 257	67 288	67 794	67 619	67 667	67 871	68 727	-0.1%
Смолян	43 621	43 186	42 583	40 941	40 496	39 753	39 079	38 272	37 607	37 057	36 475	-16.4%

За да поставим горните данни в контекст и да намерим обяснение на динамиката на населението през този период се обръщаме към данните за естествения и механичния прираст. На таблицата долу са изложени данните за естествения прираст във всяка една от разглежданите общини през периода 2008 – 2018 г. Тези данни ни показват разликата между раждаемостта и смъртността в съответната община и съответно промяната в населението на всеки 1000 души.

През 2018 спрямо 2008 г. нивото на естествен прираст е по-ниско във всяка една от осемте общини. Към 2018 г. общината с най-нисък естествен прираст е Ловеч, с -12.9%, след нея е Силистра с -12.3%. Общината със (сравнително) най-висок естествен прираст от разглежданите през 2018 е Кюстендил с -5.7%, но през 2017 г. на тази позиция е Търговище. Това са общините с най-слаби отрицателни нива на естествен прираст през по-голямата част от разглеждания период. През първите няколко години от периода Кърджали също има сравнително добри нива на прираст, но се забелязва осезаемо влошаване между 2016 и 2018 г. Смолян, Разград и Монтана през последните години се нареждат по средата с нива на естествен прираст от между -7.4% и -10.1%.

Таблица 8: Естествен прираст на населението по общини в промили, 2008 – 2018 г.

Община	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ловеч	-9.7	-8.7	-10.4	-10.4	-10.2	-11.3	-10.7	-11.9	-14.1	-14.5	-12.9
Монтана	-4.8	-4.4	-6.1	-5.5	-7.8	-7.6	-7.7	-9.3	-7.7	-8.5	-8.4
Разград	-3.8	-3.2	-4.3	-5.6	-5.3	-6.5	-6.5	-8.6	-7.5	-10.1	-8.0
Силистра	-7.4	-7.4	-8.7	-8.5	-10.1	-9.2	-10.3	-11.3	-8.4	-11.8	-12.3
Търговище	-4.3	-2.7	-4.3	-4.7	-4.6	-5.6	-4.9	-5.1	-6.7	-5.8	-7.1
Кюстендил	-3.0	-3.3	-3.7	-5.0	-5.0	-5.1	-5.0	-5.4	-5.5	-7.2	-5.7
Кърджали	-4.0	-2.7	-3.0	-4.3	-4.1	-4.9	-4.5	-5.2	-6.4	-6.5	-6.1
Смолян	-4.2	-4.9	-2.8	-4.6	-7.1	-5.6	-6.9	-7.7	-8.5	-9.6	-7.4

Влошаването на естествения прираст е тревожна тенденция за всяка една община, но е особено изострен риск в тези където нивото на отрицателен естествен прираст е двуцифрено – Ловеч и Силистра. С оглед на факта, че растежът на БВП и БДС в областите на тези общини е сред трите най-ниски, отрицателните тенденции в демографията не са особено изненадващи и най-вероятно са свързани с липсата на добри икономически перспективи. От друга страна интересно изключение е община Кюстендил, чиито нива на естествен прираст са видимо по-добри от тези на почти всички останали общини, въпреки че по отношение на индикаторите за икономическо развитие за периода 2007 – 2017 г., нейната област бе една от най-изоставащите.

Миграцията също е релевантен фактор при анализа на демографските тенденции. Затова обръщаме поглед и към данните за механичния прираст на населението в съответните общини, изобразени на Таблица 9 долу. При тях тенденцията е малко по-различна, като 2 от разглежданите 11 години се отличават с най-сериозен отрицателен механичен прираст (т.е. отлив на население) в сравнение с останалите. Това са 2010 и 2015 г. Ловеч и Силистра отново са и с най-лоши нива на механичен прираст при средни стойности за периода от -11.3% и -9.6%. Данните долу обясняват мистерията на слабия спад в населението на Кърджали между 2008 и 2018 г., особено с оглед на иначе отрицателния естествен прираст. Механичния прираст на общината се оказва забележително висок в сравнение с останалите, особено през годините между 2014 и 2018 г., през всяка от които Кърджали има най-високи нива на механичен прираст.

Таблица 9: Механичен прираст на населението по общини в проценти, 2008 – 2018 г.

Община	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ловеч	-6.6	-11.5	-13.9	-5.4	-4.5	-6.3	-5.0	-6.9	-6.1	-6.1	-6.6
Монтана	-3.9	-4.9	-9.1	-6.9	-5.9	-6.8	-7.2	-11.1	-7.1	-2.1	-4.5
Разград	-3.1	-7.5	-10.5	-7.8	-4.2	-4.8	-3.9	-6.6	-5.0	-3.7	-1.7
Силистра	-6.1	-6.9	-8.5	-4.4	-3.1	-4.5	-4.6	-9.4	-4.2	-5.0	-1.8
Търговище	-4.1	-4.8	-6.4	-3.1	-2.3	-1.4	-3.9	-6.2	-3.3	0.7	4.4
Кюстендил	-2.2	-4.4	-7.3	-3.9	-5.3	-8.6	-7.7	-11.3	-7.3	-1.9	0.9
Кърджали	0.7	-5.5	-3.6	-2.0	-1.5	1.3	7.3	-1.5	1.8	4.9	14.0
Смолян	-4.7	-6.3	-10.2	-6.4	-4.7	-13.1	-9.3	-13.2	-9.5	-5.8	-7.3

Проличава си ясна корелация между демографските и икономическите тенденции в разглежданите общини/области. Четирите общини с най-слаб спад на населението между 2008 и 2018 г. – Кърджали, Търговище, Разград и Монтана – са и четирите области с най-висок ръст на БВП и БДС между 2007 и 2017 г. Кърджали и Търговище, които са с най-нисък спад на населението за периода са и общините, които са отчели най-висока сума на преки чуждестранни инвестиции. От друга страна, две от трите области с най-слабо икономическо развитие между 2007 и 2017 г. – Ловеч и Силистра – са и общините с най-отрицателни демографски тенденции.

На последно място трябва да обърнем внимание и на структурата на населението по възраст. Тя ни дава представа най-вече за състоянието на конкретната община по отношение на наличието на работна ръка. На Таблица 10 долу са изложени данните за коефициента на възрастова зависимост (спрямо старото население) по общини за всяка една година от 2008 до 2018. Три общини се открояват с най-високи нива на възрастова зависимост – Ловеч, Силистра и Кюстендил. От другата страна стоят Кърджали, Разград и Търговище като общините с най-ниски нива на възрастова зависимост през всяка една от разглежданите години.

Таблица 10: Коефициент на възрастова зависимост по общини в проценти, 2008 – 2018 г.

Община	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ловеч	28.9%	29.8%	31.1%	35.9%	37.7%	39.5%	41.4%	43.2%	44.3%	45.5%	46.7%
Монтана	22.5%	22.8%	23.4%	26.0%	27.0%	28.5%	29.8%	31.4%	32.4%	33.4%	34.5%
Разград	20.4%	20.9%	21.8%	25.4%	26.5%	27.6%	28.8%	29.6%	30.5%	31.5%	32.5%
Силистра	23.8%	24.8%	25.8%	30.5%	31.8%	33.2%	35.3%	37.2%	38.8%	40.4%	41.6%
Търговище	22.8%	23.2%	23.6%	26.1%	26.8%	27.8%	29.0%	30.0%	30.7%	31.5%	32.0%
Кюстендил	29.0%	29.4%	30.4%	34.1%	35.5%	37.0%	38.8%	40.6%	42.1%	43.1%	43.9%
Кърджали	19.7%	19.8%	20.3%	22.8%	23.0%	23.6%	24.4%	25.3%	26.0%	26.8%	28.0%
Смолян	22.4%	22.9%	24.0%	26.1%	27.4%	28.9%	30.6%	32.7%	34.4%	35.7%	37.5%

Наличието на Ловеч и Силистра сред трите общини с най-високи нива на възрастова зависимост не е изненадващо с оглед на ниските стойности на естествен и механичен прираст и сравнително слабото подобрене в икономическото им развитие от 2007 – 2008 г. насам. Интересно е присъствието на Кюстендил обаче, която се отличава като една от общините със сравнително най-добри показатели за естествен и механичен прираст. Високото ниво на възрастова зависимост обаче е консистентно със слабото подобрене в икономическото развитие на област Кюстендил между 2007 и 2017 г. Разбира се, двете променливи – икономическото развитие и възрастовата зависимост – си влияят една на друга. Ако в даден регион възрастовата зависимост е висока, това означава, че работната ръка вероятно е оскъдна, което пречи на икономическия растеж. От друга страна липсата на икономически растеж отблъсква младите кадри извън региона поради липса на добри перспективи.

Сравнявайки горните данни със средните за страната нива, виждаме, че единствено Кюстендил и Кърджали се открояват в по-позитивна светлина. Коефициентът на естествен прираст за България като цяло през 2018 г. е -6.5‰. И в Кюстендил и в Кърджали неговото ниво също е отрицателно, но леко по-ниско. Това бележи осезаемо влошаване на демографията в разглежданите 8 общини за периода 2008 – 2017 г. През 2008 г. Разград, Търговище, Кюстендил, Кърджали и Смолян имат естествен прираст по-висок от средния за страната, който тогава е -4.3‰.

III. Пазар на труда

След данните за икономическата активност, тези за състоянието на пазара на труда са може би втори по важност при оценката на икономическото развитие на даден регион. Нашият анализ на състоянието на пазара на труда в разглежданите региони се базира на четири индикатора - коефициент на икономическа активност на населението, коефициент на заетост, брой на наетите по сектори и средна брутна заплата по сектори.

Първият индикатор на който обръщаме внимание по отношение на пазара на труда е коефициентът на икономическа активност. Той ни показва каква част от населението е икономически активно, като този процент включва както заети, така и безработни лица. На таблицата долу сме представили динамиката на този коефициент за всяка една от разглежданите области в периода 2007 – 2018 г. Това, което се забелязва е, че единствената област където коефициентът на икономическа активност през 2018 г. е по-нисък отколкото е бил през 2007 г. е Ловеч, където той пада с 4.7 процентни пункта. Най-сериозно покачване на икономическата активност се наблюдава в Търговище, където активността се е покачила с 11.8 пр. пункта за периода. На второ място е Кърджали където подобрението е с 10.2 пр. пункта.

Таблица 11: Коефициент на икономическа активност в проценти 2007 – 2018 г.

Община	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Промяна за периода
Ловеч	72.2	67.4	66.7	67.4	63.3	61.1	58.5	56.9	60.2	56.9	61.3	67.5	-4.7
Монтана	61.4	63.6	65.3	65.2	61.6	62.7	63.8	67.1	58.5	56.6	63.4	61.7	0.3
Разград	60.2	58.5	59.5	61.2	63.1	64.7	63.4	64.2	65.6	65.5	66.2	63.2	3.0
Силистра	62.7	61.8	58.0	57.2	57.3	60.7	61.4	64.7	63.1	62.8	65.3	67.7	5.0
Търговище	59.1	59.9	62.1	63.4	65.7	63.9	57.9	57.8	56.7	59.1	69.0	70.9	11.8
Кюстендил	67.0	69.8	67.3	67.2	68.5	67.6	67.6	66.9	69.2	69.9	70.2	70.0	3.0
Кърджали	50.5	53.7	54.4	48.9	54.3	60.6	63.4	64.3	60.3	61.0	61.5	60.7	10.2
Смолян	72.1	72.9	70.1	67.8	67.2	70.8	74.2	76.1	77.2	74.1	76.8	75.6	3.5

Специално внимание трябва да се обърне и на Смолян където коефициентът на икономическа активност е най-висок през 10 от разглежданите 12 години. Там покачването е с 3.5 пр. пункта за периода, което не е най-впечатляващото, но трябва да се отчете, че то е осъществено от много висока база – 72.1% през 2007 г. Трябва да се има предвид, че данните за икономическата активност сериозно се влияят от демографските тенденции и то по начин, който може да бъде измамен. Например, спад на населението може да доведе до покачване на икономическата активност ако този спад е концентриран в икономически неактивните възрастови групи (над 65 и/или под 16 години). Конкретно в случая на Кърджали това едва ли е така с оглед на факта, че размерът на населението там почти

не се променя между 2008 и 2018 г. поради високото ниво на миграция. Подобна е ситуацията и в Търговище където спадът в броя на населението е вторият най-слаб след този в Кърджали.

На второ място обръщаме поглед към данните за коефициента на заетост, изложени на Таблица X. Смолян отново води класацията с коефициент на заетост 51.7% през 2018 г., същото ниво като това, което е отчетено и в началото на периода през 2007 г. Смолян също така отново е областта, където заетостта през 2007 г. е най-висока и съответно липсата на промяна в рамките на разглеждания период по-скоро е позитивен, отколкото негативен сигнал за състоянието на пазара на труда там. Най-сериозно подобрение в заетостта се отчита в Разград и Търговище – със 6.8 пр. пункта за периода. На трето място е Кърджали с повишение от 5.5 пр. пункта. Най-сериозен спад в заетостта се наблюдава в Ловеч – 4.6 пр. пункта за периода – и в Монтана където заетостта спада с 3.2 пр. пункта между 2007 и 2018 г.

Таблица 12: Коефициент на заетост, в проценти, 2007 – 2018 г.

Община	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Промяна за периода
Ловеч	47.9	48.1	47.8	45.9	40.7	38.3	37.8	36.9	39.0	37.1	39.9	43.3	-4.6
Монтана	40.8	43.6	42.9	42.0	39.1	39.2	39.0	41.0	39.3	38.8	40.9	37.6	-3.2
Разград	36.9	40.6	39.7	38.3	40.8	40.6	39.9	41.4	43.8	43.7	45.9	43.7	6.8
Силистра	43.3	44.3	43.6	40.0	39.3	39.4	37.1	38.4	37.4	39.1	42.8	44.9	1.6
Търговище	42.2	43.1	45.6	44.8	45.7	42.5	38.2	40.1	40.2	41.3	46.7	49.0	6.8
Кюстендил	49.5	49.5	45.7	46.0	43.7	43.2	42.4	41.7	43.1	46.2	48.3	48.1	-1.4
Кърджали	40.5	42.3	41.4	37.8	41.5	44.2	47.1	49.0	46.8	47.2	47.5	46.0	5.5
Смолян	51.7	54.2	49.2	44.6	40.6	44.0	46.8	48.0	49.5	49.7	53.1	51.7	0.0

Трябва да се отбележи, че въпреки, че област Ловеч изпитва най-сериозно влошаване и на коефициента на икономическа активност, и на заетост, този спад в съответните индикатори се случва от сравнително висока база. През 2007 г. Ловеч има най-високото ниво на икономическа активност и третото най-високо ниво на заетост от всички общини. Като вземем това предвид, спадът в съответните индикатори за периода не изглежда толкова драматичен, въпреки че остава сериозен и тревожен. За периода от 2007 до 2018 г. пазарът на труда в региона се превръща от един от най-добре представящите се, в един от най-зле представящите се.

Към 2018 г. коефициентът на заетост във всички от разглежданите области е по-нисък от средния за страната – 52.4%. Смолян е единствената област, която успява да постигне коефициент на заетост колкото средния за страната, или повече, в 6 от 12-те години, които разглеждаме. Търговище, Разград и Кърджали не отчитат заетост по-висока от средната за страната в нито една от 12-те

години, въпреки сериозното покачване на заетостта в тези области за периода. Разбивката на наетите лица по сектори показва, че към 2017 г. във всички от разглежданите области най-съществени за пазара на труда са секторите на индустрията и услугите. Кърджали е областта с най-голям дял на наети лица в индустрията с 38.0% през 2017 г., а Търговище е с най-голям дял наети в сферата на услугите – 41.4%. Тези два сектора са били най-големите сектори по дял на наетите и през 2008 г., но през годините от 2008 до 2017 дялът на наетите в сферата на услугите се покачва в 7 области, а дялът на наетите в индустрията се покачва в 5 от общо 8.

Таблица 13: Дял на наетите лица по сектори, 2008 и 2017 г.

Община	Индустрия		Строителство		Услуги		Търговия		Държавно управление		Стопанство	
	2008	2017	2008	2017	2008	2017	2008	2017	2008	2017	2008	2017
Ловеч	36.3%	35.2%	5.6%	3.9%	30.7%	33.2%	14.7%	12.8%	9.7%	10.4%	3.0%	4.6%
Монтана	36.9%	37.2%	7.8%	5.4%	31.2%	33.4%	12.9%	14.6%	8.1%	7.0%	3.1%	2.4%
Разград	24.3%	29.0%	11.8%	6.2%	34.7%	40.8%	17.8%	14.3%	7.5%	4.9%	3.8%	4.8%
Силистра	26.1%	23.5%	10.0%	7.7%	32.7%	38.7%	16.6%	17.5%	9.3%	6.3%	5.2%	6.3%
Търговище	27.9%	32.2%	12.0%	8.0%	36.1%	41.4%	13.2%	10.1%	6.4%	4.3%	4.4%	4.1%
Кюстендил	36.0%	33.9%	7.2%	7.0%	32.5%	38.3%	12.8%	11.2%	9.9%	7.7%	1.5%	1.9%
Кърджали	37.4%	38.0%	8.7%	7.9%	33.1%	34.0%	13.1%	12.7%	7.0%	5.6%	0.7%	1.9%
Смолян	20.1%	37.3%	19.6%	6.0%	38.7%	35.4%	11.2%	11.1%	8.6%	7.5%	1.9%	2.8%

Забелязва се, че дялът на наетите в строителството спада значително в рамките на периода във всяка една област. Това не е изненадващо с оглед на факта, че през 2008 г. е пикът на голям строителен бум в България, следствие на имотния балон, който се формира между 2003 и 2008 г. Логично е след спукването на този балон през 2009-2010 г. дялът на наетите в строителството да спадне. В сферата на търговията също се забелязва спад на дела на наетите в 6 от разглежданите области. Подобна е ситуацията и в сектора на държавното управление. Стопанството (горско, селско и рибно) е най-малкият сектор, но се забелязва, че дялът на наетите в него също се покачва за периода, в 6 от 8 области.

Общината с най-голям дял на наетите в стопанството, както през 2008, така и през 2017 г. е Силистра, с 6.3% от общия брой на наетите по последни данни. Същевременно, дялът на наетите в индустрията е най-нисък и именно тук той спада най-много. От друга страна в Смолян се наблюдава най-значителният ръст на дела на наетите в индустрията. Между 2008 и 2017 г. този дял се покачва от 20.1% (най-ниската стойност за всички общини през 2008) до 37.3% (втората най-висока за 2017). Това е забележителна трансформация на структурата

на местния пазар на труда, която очевидно е свързана и със сериозния ръст на дела на брутната добавена стойност на сектора в област Смолян през периода 2007 – 2017 г.

Насочвайки се към данните за средните брутни заплати по общини към 2018 г. най-висока стойност отчита Разград – 11 760 лв. Това е и общината, която реализира най-висок ръст на средната заплата от 2008 г. насам – 117.2%. Това е единствената община, в която средната заплата се е покачила повече от два пъти за разглеждания период. Най-близката стойност е в Търговище където покачването е 92.5% за периода, от 5142 лв. през 2008 г. до 9898 през 2018 г. На трето място се нарежда Кърджали с 86.1% покачване на средната брутна заплата за периода, а на четвърто е Смолян с 84.72%.

Таблица 14: Средна брутна заплата по общини, левове, 2008 – 2017 г.

Община	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Растеж за периода
Ловеч	5525	6213	6388	6601	7017	7369	7993	8441	8874	9754	76.54%
Монтана	5562	6147	6445	6820	7035	7440	7836	8302	9096	9821	76.59%
Разград	5415	6095	6381	6971	7726	8239	9348	9650	10 923	11 760	117.18%
Силистра	5261	5617	6100	6394	6715	7161	7543	7815	8319	8996	71.01%
Търговище	5142	5662	5847	6269	7038	7718	7861	8183	9113	9898	92.48%
Кюстендил	4581	5096	5402	5653	5775	6215	6478	6730	7323	8144	77.79%
Кърджали	5358	5861	6049	6347	6776	7378	7849	8215	8950	9969	86.07%
Смолян	5118	5713	6003	6271	6791	7084	7447	7886	8844	9454	84.73%

Най-слабо покачване на средната работна заплата се наблюдава в община Силистра – 71.01% между 2008 и 2018 г. Това директно съвпада и със слабия растеж на БВП в областта между 2007 и 2017 г. Също така със сигурност е свързано и със спада на дела на наетите в индустрията и същевременото покачване на дела на наетите в стопанството. Индустрията е по-високоплатен сектор от селското, рибното и горското стопанство, съответно райони, които претърпяват по-голям ръст на наетите в индустрията, при равни други условия, се очаква да отчетат и по-висок ръст на средното заплащане, в сравнение с региони където наетите в стопанството растат с по-висок темп.

Сравнявайки данните за пазара на труда със средните за страната виждаме, че всяка една от 8-те разглеждани общини има по-ниски нива на заетост от общото за страната, което към 2018 г. е 52.4%. Най-близко е община Смолян с 51.7%. Ситуацията не е особено различна спрямо 2007 г. когато единствено общините Смолян и Кюстендил имат нива на заетост над средното за страната, което тогава е 49.0%, но все пак има видимо изоставане. Картината е сходна по отношение на средните нива на заплащане, но леко по-позитивна в някои общини. Средното ниво за страната през 2017 г. е 12 448, което е доста близо до нивото

в община Разград – 11 760. Това е сближаване спрямо 2008 г. когато годишните заплати в Разград изостават с над 1100 лв. спрямо средната за страната.

При всички останали общини обаче наблюдаваме изоставане в заплатите, както в номинално ниво, така и като процент от средната заплата за страната. Докато през 2008 г. средните заплати в тези общини са се равнявали на средно 80% от нивото за страната, през 2017 г. вече се равняват на 78%. Ако изключим Разград, спадът е още по-значителен – от 80% през 2008 г. на 76% през 2017 г.

IV. Инфраструктура

Транспортната инфраструктура е най-ключовият елемент от цялостната инфраструктура на всеки регион. Гъстотата и качеството на транспортната инфраструктура е от водещо значение за достъпността на дадена област, нейната свързаност и икономическа интеграция с останалата част от страната. По този начин тази инфраструктура оказва влияние и на привлекателността на даден регион като инвестиционна дестинация. Най-базовият индикатор за състоянието на транспортната инфраструктура в дадена област е гъстотата на пътищата и железопътните линии, затова първо се насочваме към тези два индикатора.

На Таблица 14 долу са изложени данните за гъстотата на пътна и железопътната инфраструктура във всяка една от осемте области обект на настоящия анализ. От една страна са представени данните за 2007 г., а от друга за 2018. Данните показват, че средната гъстота на пътна настилка в тези области е 18.79% през 2018 г., което е над средната за страната стойност от 17.62%. От друга страна, средната гъстота на ЖП линии в тези области е 2.58% през 2018 г., което е под средната за страната стойност от 3.63%.

Таблица 15: Гъстота на пътна и железопътната мрежа, 2007 и 2018 г.

Община	2007		2018	
	Пътища	ЖП линии	Пътища	ЖП линии
Ловеч	18.07%	2.69%	18.02%	2.62%
Монтана	16.56%	3.16%	17.13%	3.14%
Разград	20.14%	3.70%	20.34%	3.70%
Силистра	17.78%	2.46%	17.78%	2.46%
Търговище	19.30%	2.55%	19.30%	2.66%
Кюстендил	18.91%	4.26%	20.61%	3.96%
Кърджали	19.32%	2.09%	20.22%	2.09%
Смолян	16.88%	0.00%	16.88%	0.00%

Най-висока е гъстотата на пътна настилка в Кюстендил – 20.61% през 2018 г. На второ място се нарежда Разград с 20.34%, а на трето Кърджали с 20.22%. Забелязва се известно изменение в рамките на разглеждания период – към 2007 г. Разград е областта с най-висока гъстота на пътна настилка, а стойностите в Кърджали и Кюстендил са под 20%. Най-ниска гъстота на пътна настилка наблюдаваме в област Смолян – 16.88% през 2018 г. Смолян е и единствената област където няма никакви железопътни линии. Ловеч пък се откроява с това, че е единствената област където гъстотата на пътна настилка и железопътните линии спада (макар и доста незначително) за разглеждания период.

По отношение на качеството на пътна инфраструктура ситуацията изглежда по-различно. Търговище е областта с най-голям дял на първокласни пътища – 14.72% през 2018 г. (непроменен спрямо 2007). На второ място е Ловеч с 14.11%

дял на първокласните пътища, а на трето е Кюстендил с 13.51%. В последните две обаче се забелязва спад в дела на първокласните пътища за периода, особено в Кюстендил където той е бил 14.73% през 2007 г. Трябва да се отчете обаче, че пътната настилка в областта се увеличава с около 9% за периода по данни на НСИ, което е най-сериозното увеличение за периода. Съответно, спадът на дела на първокласните пътища в областта не означава задължително, че е имало спад в качеството на вече съществуващи пътища (а просто, че може би новите са от по-нисък клас).

Таблица 16: Дял на различните категории пътища, 2007 и 2018 г.

Община	2007			2018		
	Първокласни	Второкласни	Третокласни	Първокласни	Второкласни	Третокласни
Ловеч	14.21%	10.46%	74.40%	14.11%	10.35%	74.60%
Монтана	8.64%	26.91%	64.45%	10.27%	26.00%	63.72%
Разград	11.18%	32.34%	56.49%	11.07%	32.02%	56.92%
Силистра	11.26%	29.05%	59.68%	11.26%	29.05%	59.68%
Търговище	14.72%	20.27%	65.01%	14.72%	20.08%	65.20%
Кюстендил	14.73%	9.36%	75.91%	13.51%	8.59%	70.91%
Кърджали	13.39%	11.94%	74.68%	11.25%	12.48%	76.27%
Смолян	0.00%	20.41%	79.59%	0.00%	20.41%	79.59%

Най-голям дял на второкласни пътища през 2018 г. има в Разград – 32.02%, следван от Силистра с 29.05%. Най-нисък е дялът на второкласните пътища в Кюстендил – едва 9.59%. Тук се забелязва интересна динамика, при която една от областите с един от най-ниските дялове на първокласни пътища (Разград) има най-висок дял второкласни и обратно – областта с един от най-високите дялове на първокласни пътища има най-нисък дял второкласни (Кюстендил). Тази разлика може да е свързана с чисто географските и икономически специфики на района.

Първокласните пътища са предназначени за осъществяване на транзитно движение на големи разстояния (основно от граница до граница), докато второкласните пътища са предназначени за осъществяване на движение на средни разстояния (между различни региони вътре в страната). Трябва да се отбележи също така, че въпреки че първокласните пътища са най-добри по качество, те не винаги ни дават точна представа относно това колко качествено са свързани помежду си и с останалата част от страната от отделните общин, които са част от въпросната област. Второкласните и третокласните пътища всъщност са по-добър индикатор за това, понеже те са предназначени за движение между отделните региони (второкласните) и вътрешността на самите области (третокласни).

Областта с най-висок дял на третокласните пътища е Смолян, което не е изненадващо с оглед на липсата на каквито и да е първокласни пътища в нея. Дялът на третокласните пътища тук е 79.59% през 2018 г., като единствено Кърджали и Ловеч се доближават до това ниво. Най-нисък дял на второкласни пътища намираме в Разград – 56.92%. Като цяло вземайки и данните за гъстотата на

пътната и железопътната мрежа предвид, Разград изглежда като една от областите с най-добре развита и качествена инфраструктура, заедно с Търговище и Кюстендил.

Смолян е особен случай понеже това е единствената област където няма никакви първокласни пътища или каквото и да било ЖП линии. Това до голяма степен се обуславя от изключително неравната география на областта, в сравнение с останалите области. Смолян е разположена изцяло в Родопите и съответно изграждането на каквато и да е пътна инфраструктура е много по-трудно отколкото в останалите области където теренът не е толкова планински.

Липсата на достатъчно качествена инфраструктура обаче не трябва да се подценява като лимитиращ фактор пред икономическото развитие на областта. Смолян претърпява средно висок растеж на БВП/глава от населението спрямо останалите области през периода 2007 – 2017 г. и има сравнително високи показатели по отношение на разходите за ДМА, но общата сума на преките чуждестранни инвестиции за периода 2008 – 2017 г. е една от най-ниските. Ниското качество на местната инфраструктура със сигурност може да е една от причините за това.

Освен Смолян други области със забележим дефицит в развитието на пътната инфраструктура е Монтана. Там обаче се отчита прогрес между 2007 и 2018 г. В началото на периода дялът на първокласните пътища е 8.64%, а към края вече е 10.27%. Цялостната гъстота на пътната мрежа също нараства с над 0.5% за периода, което е едно от по-значителните покачвания в този показател. Подобряването на покритието и качеството на пътната инфраструктура в областта неизненадващо се корелира с икономическото развитие – припомняме, че Монтана бе областта с най-висок ръст на БВП/глава от населението през 2017 спрямо 2007 г. от всички разглеждани области.

V. Туризъм

Обръщайки поглед към туристическия сектор във всяка една от разглежданите общини, виждаме, че категоричен лидер и по размер на легловата база и по брой пренощували туристи на година и по размер на приходите от нощувки е община Смолян. Това, разбира се, се дължи основно на зимния курортен комплекс „Пампорово“, който се намира на територията на общината. Туристическите показатели на Смолян са толкова по-напред от тези, на която и да е друга община, че е трудно да се правят интересни сравнения между нея и останалите.

Преди да анализираме данните за броя на туристи и приходи от нощувки обръщаме поглед към самата материална база на туристически брани във всяка една община. Напълно очаквано, Смолян има най-голям брой легла към 2018 г. – 4860, като се забелязва значително увеличение в размера на легловата база, особено през последните три години (2016-2018 г.). На второ място се нарежда Кърджали със 788 легла през 2018 г., следвана близо от Кюстендил със 732 легла. И в двете общини легловата база нараства значително за периода от 2007 до 2018 г., със съответно 55% в Кърджали и 29% в Кюстендил. В последната обаче се забелязва известен спад в размера на легловата база от 2015 г. насам.

Таблица 17: Леглова база по общини, брой легла, 2007 - 2018 г.

Община	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ловеч	556	568	684	682	688	622	622	635	697	691	628	634
Монтана	358	326	473	352	432	396	263	263	328	338	328	328
Разград	364	631	681	383	399	422	455	456	466	704	559	545
Силистра	204	412	576	601	595	521	514	514	549	523	470	543
Търговище	505	484	530	562	623	656	641	641	679	678	548	522
Кюстендил	566	597	615	684	732	644	653	841	877	831	823	732
Кърджали	508	492	508	508	525	553	599	729	728	732	740	788
Смолян	3521	4075	4564	4748	4514	3700	3757	3948	3956	4157	4348	4860

Ловеч е единствената друга община с леглова база над 600 по последни данни, а всички останали общини, с изключение на Монтана разполагат с около 500-550 легла по последни данни. Монтана е общината с най-неразвита материална база (328 легла) и е единствената община, в която броя легла е спаднал от 2007 г. насам. Данните за броя пренощували хора на година показват сходна картина. През 2018 г. Смолян е единствената община от осемте, в която са били реализирани над 100 хиляди нощувки. На второ място е Кърджали с 36 679, следвана от Кюстендил с 34 571. При последната се наблюдава значителен ръст на пренощувалите лица от 2015 г. насам, за която година броят е бил 18 945.

В Силистра и Търговище броят на пренощувалите лица варира около 20-21 хиляди, а в Разград надвишава 25 000 през 2018 г. И в трите общини се забелязва значителен ръст от над на пренощувалите лица от 2007 г. насам. Най-значителен

е ръстът в Търговище – 80% увеличение на пренощувалите през 2018 г. спрямо 2007 г. В Монтана броят на пренощувалите лица през 2018 г. е над два пъти по-голям от отчетения през 2007 г., но остава най-нисък в класацията – 12 242. Ловеч е единствената община където броят на туристите е спаднал в рамките на разглеждания период – през 2018 г. пренощувалите лица са били с 22% по-малко, отколкото през 2007 г.

Таблица 18: Пренощували лица по общини, 2007 - 2018 г.

Община	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Растеж за периода
Ловеч	23529	21802	19174	15218	17839	19412	19439	13072	11570	19182	17099	18379	-21.9%
Монтана	5958	6786	5011	6297	9341	10305	10171	9700	8561	9216	9799	12242	105.5%
Разград	15515	18907	13170	10536	13905	19554	18508	18065	20909	21989	24704	25667	65.4%
Силистра	15567	21849	18306	17495	19558	21678	19148	20744	19774	19523	16205	20206	29.8%
Търговище	12025	13447	14354	14007	15687	18932	19945	22992	23532	21993	22539	21666	80.2%
Кюстендил	16394	16092	13982	16038	16681	17453	19339	18879	18945	27069	31047	34571	110.9%
Кърджали	27984	25335	21846	21456	21325	21081	28723	36879	37588	41082	35516	36679	31.1%
Смолян	69950	72628	59720	56794	73629	69159	69220	74967	83528	101425	99832	103833	48.4%

На последно място обръщаме поглед към приходите от нощувки. Това е най-директният индикатор за това колко развит е туристическия бранш в дадена община. Смолян отново води значително с 8.65 млн. лв. приходи през 2018 г., като в общината се отчита 55% ръст в приходите от нощувки спрямо 2007 г. На второ място по приходи се нарежда Кюстендил с 3.05 млн. лв. през 2018, а на трето е Кърджали с 2.41 млн. лв. На последно място по приходи през 2018 г. е Монтана – 742.4 хиляди, като това е единствената община където приходите от нощувки през 2018 г. са били под 1 млн. лв.

Същевременно, Монтана е и общината, в която приходите от нощувки нарастват с най-много между 2007 и 2018 г. – 151%. Тоест, въпреки че туристическият бранш е най-слабо развит в тази община от разглежданите, това не означава, че стагнира. Напротив – развитието за периода между 2007 и 2018 г. е най-съществено именно тук. Разград също отчита сериозно покачване на приходите от нощувки за периода, от 727 хил. през 2007 г. до близо 1.70 млн. лв. през 2018-та, което се равнява на 133% увеличение.

Таблица 19: Приходи от нощувки в лв., 2007 - 2018 г.

Община	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Растеж за периода
Ловеч	967 476	1 009 055	1 154 650	822 379	1 044 393	1 107 521	1 066 326	699 691	621 873	874 288	916 262	1 024 309	5.9%
Монтана	295 769	376 583	362 296	521 195	621 353	695 959	642 013	574 126	563 286	574 841	621 854	742 345	151.0%
Разград	727 343	1 059 180	790 641	683 939	1 029 741	1 280 879	1 181 052	1 144 456	1 323 239	1 247 406	1 466 003	1 698 112	133.5%
Силистра	923 154	1 533 009	1 442 159	1 153 280	1 441 131	1 423 774	1 119 186	1 177 330	1 223 823	1 177 609	1 018 784	1 213 700	31.5%
Търговище	819 398	967 251	764 982	688 691	768 064	1 161 375	1 454 189	1 742 763	1 584 184	1 473 554	1 573 465	1 582 619	93.1%
Кюстендил	2 040 843	2 399 832	1 428 872	1 577 399	1 852 235	1 558 347	2 156 397	2 228 687	1 769 378	2 332 617	2 639 325	3 053 421	49.6%
Кърджали	1 433 867	1 337 113	1 299 426	1 290 450	1 109 651	1 036 771	1 367 257	2 260 313	2 237 233	2 052 234	2 092 653	2 416 436	68.5%
Смолян	5 577 395	5 730 369	4 520 203	4 798 723	5 665 079	4 929 957	5 561 506	6 039 966	6 142 315	6 916 862	7 821 267	8 654 019	55.2%

Като цяло данните за туристическия сектор показват, че община Смолян е категоричен лидер в това отношение от разглежданите 8 общини. Това не е изненадващо, с оглед на факта, че на нейна територия се намира един от най-големите планински курорти в страната – Пампорово – който няма сходен аналог, в която и да е от останалите 7 общини, които са обект на този анализ. Второто място в класацията е оспорвано като Кюстендил и Кърджали са двете общини, които след Смолян имат очевидна преднина над останалите – както по отношение на легловата база, така и по отношение на броя пренощували и годишните приходи от нощувки.

Силистра, Разград и Търговище са доста сходни по отношение на развитието на туристическия сектор. Монтана като цяло е общината с най-слабо развит туристически бранш, но там поне се забелязва сериозен растеж в рамките на разглеждания период от 2007 до 2018 г. Същото не може да се каже за община Ловеч. Там ситуацията е по-скоро обратната – отчита се сериозен спад в броя пренощували през 2018 спрямо 2007 г. и растежът на приходите от нощувки за периода е незначителен – едва 5.9%.

От тези данни си личи, че община Ловеч изпитва най-сериозни затруднения в сектора на туризма. Припомняме, че това е и областта с най-слаб растеж на икономическата активност (БВП) за разглеждания период. Самата община има немалка леглова база в сравнение с други общини където годишните приходи от туризъм са по-големи. Съответно може да се каже, че Ловеч има чисто материалния потенциал да привлича повече туристи, отколкото в момента, но по една или друга причина не успява. Това може да е или поради липса на достатъчно привлекателни туристически дестинации в района или поради по-некачествено управление в сектора, в сравнение с останалите общини.

От друга страна, Монтана, която претърпява най-сериозен растеж на туризма за периода (но и от най-ниска база) също така е и общината с най-сериозен ръст на БВП/глава от населението между 2007 и 2017 г. От тройката Разград, Търговище и Силистра, които се намират в средата на класацията и по трите

индикатора, си личи, че при първите две туризма претърпява далеч по-бурно развитие между 2007 и 2018 г., отколкото при последната. В Силистра посетителите се покачват с около 30% за периода и приходите от нощувки с около 31%, в сравнение с неколkokратно по-високи стойности в другите две общини. В тези данни отново се забелязва известна корелация с икономическата активност – Силистра е третата община с най-нисък ръст на БВП/глава от населението между 2007 и 2017 г.

Данните за легловата база сочат, че, подобно на Ловеч, община Силистра има материалните предпоставки за по-развит и доходоносен туризъм, но не успява да го реализира по една или друга причина. За заключение трябва да се отбележи разграничението между обективни фактори лимитиращи развитието на туризма, които са извън човешки контрол (и съответно на местните власти) и такива, които са под тяхно влияние. Очевидно е, че фактори като географски и исторически дадености, които играят ключова роля в туристическата атрактивност на даден регион не са под влиянието нито на местния туристически бранш, нито на общинската политика. Що се отнася до качеството на такива дадености (ако са налични), тяхното маркетингване и наличието на условия за максималното им туристическо усвояване – тези неща са под прякото влияние на местния туристически бранш и общинската политика в сферата.

VI. Финансово състояние и данъчна политика

1. Финансово състояние на общините

Финансовото състояние на общините има пряка връзка с тяхната способност адекватно да изпълняват своите функции. Ако финансовото състояние на една община е лошо, има недостиг на средства или е прекомерно задлъжняла, то това е много вероятно да доведе в спад на качеството на услугите и инфраструктурата, за които общината е отговорна. Следователно виждаме и влошаване на икономическата и социална среда. Поради изброените причини финансовото здраве на общината е пряко свързано и с икономическото и социално здраве на местното население.

Данните за общинския дълг са ключов индикатор относно фискалното здраве на една община. На база данните за нивото на задлъжнялост на дадена община можем да направим заключения относно ефективността на работата на нейната администрация. Данните за общинския дълг също така са директно свързани и с бремето на местните данъци – по-висока задлъжнялост означава необходимост от по-високи приходи в бъдеще. Това може да доведе до по-висока данъчна тежест на местно ниво, което най-вероятно би довело до забавяне на икономическата активност и спад в нивото на инвестиции.

Данните на Министерство на финансите показват, че към края на 2018 г. от разглежданите 8 малки общини тази с най-голям дълг е Смолян – 13.4 млн. лв. На второ място е Монтана с 12.2 млн. лв., а на трето Кюстендил с 10.5 млн. лв. Това са единствените три общини от разглежданите, в които нивото на дълга надвишава 10 млн. лв. към края на 2018 г. В останалите общинският дълг е на значително по-ниски нива, като най-нисък към края на 2018 г. е дългът в Кърджали – 1.89 млн. лв.

Таблица 20: Общински дълг, левове, 2015 - 2018 г.

Община	2014	2015	2016	2017	Промяна за периода
Ловеч	6 353 524	5 559 038	4 637 876	3 760 044	-40.8%
Монтана	9 339 286	7 806 650	9 711 534	12 162 262	30.2%
Разград	7 527 492	6 055 451	5 024 737	4 200 000	-44.2%
Силистра	11 013 896	13 276 747	5 872 143	5 415 369	-50.8%
Търговище	4 765 622	2 392 867	1 735 789	2 948 751	-38.1%
Кюстендил	12 343 918	9 525 378	7 906 355	10 519 777	-14.8%
Кърджали	2 398 369	9 238 113	2 677 107	1 891 505	-21.1%
Смолян	9 936 124	17 327 588	15 448 704	13 420 154	35.1%

В сравнение с 2015 г. към края на 2018 г. покачване на нивото на дълга има само в две общини – Монтана и Смолян. В Монтана към края на 2018 г. общинският дълг

е с 30.2% по-висок отколкото към края на 2015 г., а в Смолян покачването е с 35.1%. Не е изненадващо, че двете общини с най-висока сума на задълженията към края на 2018 г. бележат и най-висок ръст на тези задължения за разглеждания период. Най-висок спад на дълга се отчита в Силистра. Към края на 2018 г. тази община има 50.1% по-ниска стойност на задълженията, отколкото към края на 2015 г. Значителен спад в стойността на общинския дълг се отчита и в Разград, Ловеч и Търговище.

По-подробната по години показва, че растежът на общинския дълг в Смолян е концентриран в първата година от периода (2016), а в Монтана – в последните две. През 2016 г. общинският дълг в Смолян се покачва с цели 74.4% спрямо 2015 г. По-високата стойност на дълга към края на 2018 спрямо края на 2015 г. се дължи изцяло на покачването през 2016-та. През 2017 и 2018 г. дългът на общината спада на годишна база, със съответно 10.8% и 13.1%. В Монтана динамиката е точно обратната. Към края на 2016 г. се отчита 16.4% спад на задълженията спрямо края на 2015 г., но и през 2017 и през 2018 г. се отчита покачване със съответно 24.4% и 25.2% на годишна база. Спадът на задълженията на община Силистра за периода е концентриран в 2017 г. когато общинският дълг там намалява с 55.8%.

Таблица 21: Динамика на общинския дълг, 2016 - 2018 г.

Община	2016	2017	2018
Ловеч	-12.50%	-16.57%	-18.93%
Монтана	-16.41%	24.40%	25.24%
Разград	-19.56%	-17.02%	-16.41%
Силистра	20.55%	-55.77%	-7.78%
Търговище	-49.79%	-27.46%	69.88%
Кюстендил	-22.83%	-17.00%	33.05%
Кърджали	285.18%	-71.02%	-29.35%
Смолян	74.39%	-10.84%	-13.13%

Номиналните данни за задълженията на общините понякога могат да са подвеждащи с оглед на разликите в размера на въпросните общини. Този изопачаващ ефект е сравнително лимитиран в конкретния случай, с оглед на факта, че и осемте общини имат сходно население, но все пак, за да сме възможно най-прецизни следва да се опитаме да контролираме влиянието на подобни фактори върху заключенията на анализа. Затова, за да добием най-прецизна представа за нивото на задлъжнялост на различните общини, обръщаме поглед към нивото на общински дълг съотнесено към глава от населението. Данните са представени на долната таблица.

Таблица 22: Общински дълг на глава от населението, левове, 2016 - 2018 г.

Община	2015	2016	2017	2018
Ловеч	138.4	123.6	105.2	87
Монтана	186.8	158.5	199.2	252.7
Разград	156.2	127.2	107	90.3
Силистра	230.8	281.7	126.7	118.5
Търговище	86.7	44	32.1	54.6
Кюстендил	221.6	174.3	146.8	197.5
Кърджали	35.5	136.5	39.4	27.5
Смолян	259.6	460.8	416.9	367.9

Както виждаме, числата се корелират с размера на брутния дълг. Най-високо ниво на общински дълг към глава от населението към края на 2018 г. се отчита в Смолян – 367.9 лв., като се забелязва спад в тази стойност през последните две години. На второ място по-задължнялост според този индикатор отново е община Монтана с 252.7 лв. дълг към глава от населението към края на 2018 г. Кюстендил и Силистра ги следват със съответно 197.5 лв. и 118.5 лв. общински дълг спрямо глава от населението към края на 2018 г. От тези четири общини с най-високи нива на задължнялост в Смолян и Силистра се забелязва понижаване на нивото на задълженията през последната година а в Монтана и Кюстендил наблюдаваме покачване.

Друг ключов индикатор на задължнялостта, на който си струва да обърнем внимание е дялът на задълженията за разходи по бюджета от средногодишните разходи за последните 4 години. Това е един от индикаторите, който МФ следи при определянето на това коя община се нуждае от финансово оздравяване, по реда разписан в Закон за публичните финанси чл. 130, ал. 1. Ключовите индикатори са 6 и се счита, че една община се нуждае от финансово оздравяване когато в своите финанси е превишила допустимите стойности по 3 от тези индикатори.

Данните показват, че през 2018 г. единствено община Кърджали е превишила границата от 15% на дела на задълженията за разходи по бюджета от средногодишните разходи за предходните 4 години. Към края на 2018 г. в тази община стойността на този индикатор е била 42.4% - далеч над допустимата граница – с възходяща тенденция от 39.6% през 2016 г. В Смолян, която е общината с най-висока стойност на брутния дълг този дял е 8.5% през 2018 г., с леко покачване от отчетената през 2017 г. стойност от 7.0%. Въпреки това покачване, общината изпълнява законовите изисквания по този индикатор и все още е далеч под критичната граница.

Таблица 23: Дял на задълженията за разходи по бюджета от средногодишните разходи за последните 4 години, 2016 – 2018 г.

Община	2016	2017	2018
Ловеч	0.5%	0.6%	0.6%
Монтана	9.5%	12.1%	12.5%
Разград	2.6%	3.7%	2.9%
Силистра	12.8%	10.6%	9.0%
Търговище	2.9%	2.0%	1.8%
Кюстендил	39.6%	40.8%	42.4%
Кърджали	4.9%	5.3%	5.1%
Смолян	12.2%	7.0%	8.5%

Ситуацията обаче е по-различна в Монтана, която е общината с втората най-висока номинална стойност на дълга. В нея гореспоменатият индикатор е на ниво 12.5%, което е сравнително близо до допустимата граница от 15%. Забелязва се и възходяща тенденция през годините – стойността на този индикатор е била 9.5% през 2016 г. Съответно, въпреки че все още е в изпълнение на законните изисквания, след Кърджали това е общината, която е в най-голям риск от нарушение на границата. От друга страна общината с най-ниско ниво на дял на задълженията за разходи от средногодишните разходи за последните четири години е Ловеч – 0.6% към края на 2018 г.

Последният индикатор за задължността, на който ще обърнем внимание са просрочените задължения като процент от разходите на общината. Това също е и един от индикаторите, които според Закон за публичните финанси се използва при определянето на това дали дадена община се нуждае от финансово оздравяване.³ Данните, изложени на таблицата долу, показват, че към 2018 г. единствено община Кърджали надвишава границата от 5.0% дефинирана от закона. Делът на просрочените задължения като процент от разходите за последната година в Кърджали е бил 11.8%, далеч над границата, въпреки че се отчита извес-тен спад в неговото ниво между 2016 и 2018 г.

Таблица 24: Дял на просрочените задължения по бюджета от разходите за последната година, 2016 – 2018 г.

Община	2016	2017	2018
Ловеч	0.0%	0.0%	0.0%
Монтана	2.1%	2.1%	2.5%
Разград	0.1%	0.1%	0.1%
Силистра	10.0%	6.1%	5.0%
Търговище	0.0%	0.0%	0.0%
Кюстендил	29.9%	26.3%	11.8%
Кърджали	3.9%	3.4%	2.9%
Смолян	2.4%	2.2%	1.3%

Община Силистра е точно на границата с 5.0% дял на просрочените задължения към края на 2018 г., но трябва да се отбележи низходящата тенденция от 10.0% през 2016 г. В другите общини дялът на просрочените задължения от разходите за последната година е достатъчно под границата и те не се намират в риск от нарушаването на това изискване на Закона за публичните финанси. Кърджали е единствената от осемте общини обект на настоящия анализ, която към момента е класифицирана от МФ като нуждаеща се от финансово оздравяване (и прие план за такова по-рано тази година). При останалите общини, дори тези със сравнително високи нива на задълженията (като Смолян и Монтана) ситуацията все още не е критична според параметрите дефинирани в Закон за публичните финанси. Това, разбира се, не означава, че общините, които имат сравнително високи нива на дълг не бива да са внимателни относно неговото управление.

Проблемите със задължнялостта на публичните институции (дали ще е на общинско или на държавно ниво) често са свързани с неефекасно управление на разходите. Най-често особено ключово разходно перо, което може да излезе извън контрол много лесно са разходите за персонал. Обикновено именно това са видовете разходи, които най-трудно се съкращават и най-лесно растат при публичните институции. Това важи с още по-голяма сила за по-малките населени места където разходите за заплащането на общинските служители често могат да имат и директна връзка с електоралната лоялност към настоящото управление на немалка част от местните избиратели.

Именно поради тези факти си струва за финал на тази част от анализа да обърнем внимание на данните за броя общински служители съотнесени към населението. Този индикатор ни дава представа относно това колко ефикасно гадена община изразходва пари за административен персонал и съответно би могъл и да даде някакво обяснение на проблемите със задължнялостта, ако има такива. Министерството на финансите публикува данни за броя население на един общински служител, изложени на таблицата долу. Колкото по-високо е съотношението, толкова по-ефикасна е местната власт в управлението на административния щаб (защото по-малко служители обслужват по-голям брой население).

Таблица 22: Брой население на един общински служител, 2016 – 2018 г.

Община	2016	2017	2018
Ловеч	174	201	244
Монтана	322	320	317
Разград	288	268	283
Силистра	312	310	311
Търговище	427	198	426
Кюстендил	200	372	218
Кърджали	374	429	396
Смолян	470	453	488

От изложените данни веднага забелязваме, че през 2018 г. най-ниско е съотношението в Кърджали, което е индикация, че проблемите със задлъжнялостта на общината може би са свързани с прекомерно раздухана бюрокрация (но това едва ли е единственият фактор). От друга страна, в община Ловеч нивото на население към един общински служител също е сравнително ниско, но общината не страда от затруднения свързани със задълженията. Най-много души на един общински служител се падат в Смолян, което показва, че в сравнение с останалите 7 общини, тази има най-малко раздухана бюрокрация. Търговище е единствената друга община където през 2018 г. на един общински служител се падат над 400 души население.

2. Данъчна политика

Когато анализираме икономическата политика на дадена държава най-първо винаги се спираме върху данъчната ѝ политика като определяща за състоянието на бизнес средата. В икономическата наука отдавна е установено, че колкото по-сложна и тежка е данъчната система, толкова по-бавен е икономическият растеж в дадена страна. На общинско ниво не е много по-различно, затова обръщаме специално внимание върху нивата на ключови местни данъци в осемте общини обект на това изследване. Кърджали отсъства от тази част на анализа поради отказ на общината да ни предостави необходимите данни.

На първата таблица в тази част обръщаме поглед към данъците върху недвижими имоти и данъците за възмездно придобиване на имоти. Данните за данъците върху недвижимите имоти се измерват в промили (‰), а тези за възмездно придобиване в проценти (%). От данните се вижда, че в почти всички общини почти няма промяна на ставките по имотните данъци между 2008 – 2019 г. Единствено в Разград, Силистра и Смолян се забелязва по-значителна промяна в ставките. В Разград данъкът върху недвижимите имоти се покачва от 1.5‰ през 2008 г. на 2.0% през 2019, а този върху възмездното придобиване от 2.0% до 2.4%. Трябва да се отбележи, че покачването на първия данък до 2.0% се случва още през 2009 г., т.е. през почти целия период няма промяна в данъка върху недвижимите имоти в Разград.

Таблица 23: Имотни данъци по общини, 2008 и 2019 г.

Община	2008		2019	
	Данък недвижими имоти (%)	Възмездно придобиване (%)	Данък недвижими имоти (%)	Възмездно придобиване (%)
Ловеч	1.5	2	1.9	2
Монтана	1.5	2.5	1.5	2.5
Разград	1.5	2	2	2.4
Силистра	1.5	2	1	2.5
Търговище	1.5	2	1.65	2.5
Кюстендил	1.4	2	1.4	2
Кърджали	няма данни			
Смолян	2	3*	1.7	2.5

В Силистра наблюдаваме смесена динамика. Там има понижение на данък недвижими имоти от 1.5% през 2008 г. на 1.0% през 2019, а данъкът върху възмездното придобиване се покачва от 2.0% на 2.5%, но отново, това покачване се случва още през 2009 г. В Търговище се наблюдава интересна динамика – през 2009 г. данъкът върху недвижимите имоти бива свален на 1.0% и остава на това ниво чак до 2018 г. Чак през 2019 г. наблюдаваме покачване до настоящото ниво от 1.65%. Тоест, през по-голямата част от периода Търговище е имал най-ниския данък върху недвижимите имоти, което трябва да се отчете, когато се разглежда динамиката на други показатели през периода, които биха могли да бъдат повлияни от това.

Смолян е единствената от всички общини обект на този анализ, където виждаме спад и в двата имотни данъка за цялостния период между 2008 и 2019 г., което е позитивен индикатор за развитието на данъчната политика в общината. Трябва да се отбележи обаче, че въпреки този спад, нивата и на двата данъка към 2019 г. не са особено ниски и всъщност остава над средните за разглежданите общини.

Конкретно що се отнася до данъкът върху възмездното придобиване не се забелязва значителна разлика между ставките на различните общини. Повечето са около 2.5%, само в две (Ловеч и Кюстендил) нивото на този данък е 2%. По-голяма вариация има при данъкът върху недвижимите имоти, но и там тя е много малка. При повечето общини през 2019 г. неговото ниво варира между 1.4% и 1.7%, единствено в Силистра е значително по-нисък, а в Ловеч по-висок.

Следващият местен данък, който ще разгледаме е патентният данък. Това е местен данък, който се дължи от всяко лице, което осъществява търговски дейности на територията на съответната община. Данъкът се дължи върху реализирания оборот от търговската дейност. Това е местният данък, който може би има най-пряко влияние върху бизнес средата в дадена община. Данните показват, че към 2019 г. могат да се обособят две групи общини, от осемте, които разглеждаме. Първата група, която е съставена от Ловеч, Разград, Търговище и Кюстендил има сравнително високи нива на патентен данък (между 10% и 12%,

като най-висок е в Ловеч). Във втората, по-малка, група влизат общините Смолян, Силистра и Монтана – тук данъкът е значително по-нисък, между 4% и 6%, като най-ниското ниво е в Монтана.

Що се отнася до патентния данък, данните не показват каквато и да е вариация в неговото ниво през годините. Единствено в началото на разглеждания период, в две общини има лека промяна. През 2009 г. в Разград патентният данък се покачва от 10% на 11%, а в Кюстендил той е свален от 12% на 10%. И в двете общини след 2009 г. няма повече промени в нивото на данъка до ден днешен. Както виждаме и по-отношение на имотните данъци и по-отношение на патентния данък, разглежданите общини не предприемат особена инициатива за понижение в нивата на данъците с цел привличане на жители и инвестиции и стимулиране на икономически растеж.

Таблица 24: Патентен данък по общини, %, 2008/2009 и 2018/2019 г.

Община	2008	2009	2018	2019
Ловеч	12	12	12	12
Монтана	4	4	4	4
Разград	10	11	11	11
Силистра	6	6	6	6
Търговище	10	10	10	10
Кюстендил	12	10	10	10
Кърджали	няма данни			
Смолян	6	6	6	6

Това е разбираемо що се отнася до имотните данъци, чиято тежест е сравнително малка и влиянието върху бизнес средата не толкова директна, но патентният данък влияе много директно върху състоянието на местния бизнес, а и неговата тежест е по-осезаема (в повечето случаи). Освен това, забелязва се, че общината с най-висок икономически растеж между 2007 и 2017 г. е и с най-ниско ниво на патентен данък – Монтана. Патентният данък е сравнително доста нисък и в Смолян, която също е една от общините с най-бързо икономическо развитие от 2007 до 2017 г.

Разбира се, не твърдим, че ниските нива на патентен данък са водещ фактор за по-бързото икономическо развитие на тези две общини (все пак Разград и Търговище също отчитат високи нива на растеж, а там данъкът е по-висок). Обаче, в икономическата наука отдавна е установена зависимост между по-ниски данъци, по-висока (частна) икономическа активност и по-бърз растеж на стандарта на живот, затова ниските нива на този данък в Монтана и Смолян със сигурност са помогнали за развитието на тези общини.

Последният местен данък, на който обръщаме внимание е таксата за битови отпадъци за жилищни и нежилищни сгради. Тук има повече вариация, отколко-

то при патентния данък и имотните данъци, както между различните общини, така и през различните години. На таблицата долу сравняваме нивата на тази такса във всяка една община през 2008 и 2019 г. Отново можем да разделим общините на две групи. В Смолян, Монтана, Ловеч и Търговище имаме понижение на такса битови отпадъци за жилищните сгради в рамките на периода, като в Монтана и Ловеч се наблюдава понижение и на таксата за нежилищни сгради. В Разград и Силистра имаме покачване за периода, а в Кюстендил ставките по таксата остават непроменени.

Таблица 25: Такса битови отпадъци по общини и тип сгради, %, 2008 и 2019 г.

Община	2008		2019	
	Жилищни	нежилищни	Жилищни	нежилищни
Ловеч	2	2	1.4	1.4
Монтана	2.6	10	3.1	6.7
Разград	3	9.5	3.3	6.5
Силистра	1	3.5	3	7
Търговище	2.8	3.2	1.9	4.5
Кюстендил	1.4	1.4	1.4	1.4
Кърджали	няма данни			
Смолян	5.5	5.5	3.1	3.6

Към 2019 г. такса смет за жилищни сгради е най-ниска в Ловеч и Кюстендил – 1.4%, а най-висока в Разград – 3.3%. Най-значителното понижение на такса битови отпадъци, както за жилищни, така и за нежилищни сгради е отчетено в Смолян, където от 5.5% и за двата типа сгради през 2008 г., ставките през 2019 г. вече са 3.1% за жилищни и 3.6% за нежилищни сгради. В Монтана понижението също е значително, конкретно по отношение на нежилищните сгради, докато в Ловеч и Търговище съкращаването на тази такса е по-слабо в рамките на разглеждания период.

Данните за местните данъци ясно показват, че като цяло общините не приоритизират съкращаването на данъци като инструмент за привличане на инвестиции и стимулиране на икономическа дейност. Това е нещо върху което общините следва да се замислят, конкретно що се отнася до патентния данък, където има възможности за по-гъвкава политика. От друга страна, трябва да се отбележи и прекомерната централизация на данъчната власт в България. В сравнение с данъците, които се налагат на национално ниво, местните представляват изключително дребна, почти нищожна тежест.

Това, че тежестта на местните данъци е сравнително ниска е добро нещо само по себе си. Проблемът е, че общините нямат никаква власт по отношение на по-сериозните данъци. В това отношение правителството следва да се замисли относно децентрализация на данъчната система, конкретно по линия на данък общ доход и данък върху неразпределената печалба на предприятията. Най-лест-

ният начин да се осъществи това е като част от настоящите ставки на тези данъци се делегират директно на местните общини. Например, ако общото ниво на ДОД е 10%, нека 4% се делегират на общините а останалите 6% да са за централния държавен бюджет.

На местните общини следва да се даде възможност да съкращават своята част от ставката, например от 4% до 2% и така да свалят общата данъчна тежест на територията на съответната община на 8%. Това би дало възможност на местните власти до много по-голяма степен да влияят на икономическото и социално развитие на своите общини чрез инструментите на данъчната политика (като привличат жители и бизнеси чрез по-ниски данъци). Освен това, подобна реформа би дала повече възможности на малките и по-изостанали общини да се конкурират с по-големите.

3. Усвояване на средства от Европейски структурни фондове

Последният индикатор касаещ качеството на общинското управление, на който ще обърнем внимание е нивото на усвояване на средства от Европейските структурни фондове в рамките на настоящия програмен период 2014 – 2020 г. Удобното в случая е, че понеже се намираме в края на периода имаме достатъчно натрупана информация за нивото на усвояване на европейски средства от различните общини в рамките на този период. Понеже е към края си всички договори не само са сключени, но повечето дори изпълнени, а огромното болшинство от средствата вече изплатено. Основният индикатор, който разглеждаме тук е безвъзмездната финансова помощ, която всяка от разглежданите общини по договори е получила (или трябвало да получи) в рамките на настоящия програмен период. Тези данни са изложени във втората колона на долната таблица. В третата са представени данните за съфинансирането по оперативните програми, предоставено от съответните общини или фирми, които са спечелили договорите.

Данните показват, че две общини категорично се отличават по отношение на усвояването на Европейски средства – Монтана и Смолян. Монтана е общината с най-много усвоена финансова помощ през настоящия програмен период – 121.3 млн. лв., като нивото на съфинансиране в тази община също е най-високо – 45.3 млн. Смолян е единствената друга община, която е усвоила повече от 100 млн. лв., като местното съфинансиране там е 27.0 млн. лв. На трето място е Ловеч с едва 42.9 млн. лв. усвоена помощ и 12.1 млн. лв. съфинансиране, което показва колко сериозна е преднината на Монтана и Смолян пред останалите шест общини, които се отнасят за усвояването на Европейски средства.

Таблица 26: Усвояване на средства по линия на Европейските структурни фондове, програмен период 2014-2020 г.

Община	БФП	Съфинансиране
Ловеч	42 971 314.33	12 058 934.60
Монтана	121 310 949.39	45 331 904.59
Разград	37 047 855.28	8 568 503.51
Силистра	28 296 350.28	6 338 651.07
Търговище	32 584 106.19	5 350 127.71
Кюстендил	33 616 000.02	5 236 157.19
Кърджали	40 131 336.87	5 429 588.62
Смолян	102 105 246.92	27 000 516.89

Най-слабо е усвояването в Силистра. За настоящия програмен период в тази община са сключени договори за общо 28.3 млн. лв. безвъзвратна финансова помощ, със 6.3 млн. лв. съфинансиране. В общините Разград, Търговище, Кюстендил и Кърджали нивата на усвояване на Европейски средства са много сходни, вариращи между 30 и 40 млн. лв. Тук трябва да отбележим, че високото усвояване на Европейски средства не е еднозначно добро нещо.

Подобна държавна субсидия може да помогне за по-бързото изграждане на ключова инфраструктура, която е необходима като материална база за икономическото развитие на региона и е изцяло под властта на общината. Но, както опитът ни в България ясно е показал, европейските субсидии могат да са и източник на корупция, да се прехосват, да водят до пазарни изкривявания и като цяло по-скоро да затормозяват, отколкото да подпомагат икономическото развитие. Това дали Европейските средства ще са по-скоро позитив или негатив за развитието на даден регион зависи от качеството на тяхното управление след като са спечелени, тоест – от качеството на местната администрация.

ЗаклЮчения:

В рамките на този текст представихме подробна разбивка и анализ на ключовите показатели за икономическа активност, инвестиции, демография, пазар на труда, инфраструктура, туризъм и финансово състояние и данъчна политика на осем малки областни центрове в страната – Ловеч, Монтана, Силистра, Разград, Търговище, Кърджали, Кюстендил и Смолян. Основните заключения, които можем да направим на база разглежданите данни са следните:

- По най-актуални годишни данни (за 2017 г.) всички от разглежданите области изостават от средните за страната нива на икономическа активност измерени чрез БВП/глава от населението и брутна добавена стойност.
- Помежду им, общините с най-високо ниво на икономическо развитие към 2017 г. (измерено чрез БВП/глава от населението) са Смолян, Търговище, Разград и Монтана. Това са и общините, които отчитат най-висок растеж в съответния показател от 2008 г. насам.
- Областите с най-ниско ниво на икономическо развитие към 2017 г., които изостават в своя растеж спрямо останалите от 2008 г. насам са Ловеч, Кюстендил и Силистра.
- Към 2018 г. всички общини с изключение на Кърджали и Кюстендил имат естествен прираст, който е по-нисък от средните за страната нива. Забелязва се осезаемо влошаване спрямо 2008 г. когато 5 от разглежданите 8 общини имат естествен прираст, който е по-висок от средния за страната.
- Кърджали има необичайно висок механичен прираст в сравнение с другите общини с подобен размер.
- Поради високия механичен прираст, Кърджали е единствената община чието население почти не спада между 2008 и 2018 г., въпреки ниския естествен прираст.
- В данните за пазара на труда виждаме, че община Смолян е лидер по отношение на коефициентите на икономическа активност и заетост. Най-ниски са нивата в Монтана, въпреки положителните показатели по отношение на БВП.
- Най-високи са заплатите в Разград, където се наблюдава скъсяване на дистанцията със средните за страната нива за разглеждания период. При всички останали общини разликата между местните и националните нива на заплащане расте в периода 2008-2017.
- Състоянието на инфраструктурата в 8-те общини е сравнително сходно. По-осезаемо изоставане спрямо останалите се наблюдава в Смолян където пътища от първокласно качество, както и ЖП линии, изцяло липсват.
- Смолян е лидер в показателите за дейността на туристическия бранш в съответните общини, най-вероятно поради наличието на курорта Пампорово.

- Община Монтана претърпява най-сериозен растеж на туризма между 2007 и 2018 г., данните показват, че Ловеч и Силистра имат материална база, която поради една или друга причина не се усвоява достатъчно добре за развитието на сектора.
- Към 2018 г. община Смолян има най-високите нива на общински дълг от всички общини с над 13 млн. лв. като се забелязва растеж с над 35% от 2015 насам, докато всички останали общини отчитат спад.
- По отношение на останалите финансови показатели Кърджали е в най-лошо състояние – данните за рентабилността на финансите на общината са осезаемо по-лоши от тези в другите общини.
- По отношение на данъците не се наблюдава, нито значителна разлика между повечето общини, нито значителна промяна в тяхната данъчна политика от 2008 г. насам.
- Като цяло изглежда, че общините не гледат на политиката спрямо местните данъци като удачен инструмент за стимулиране на местното икономическо развитие.
- Две общини се открояват по отношение на средствата, които се усвояват по линия на Европейските структурни фондове – Монтана и Смолян – където нивата на усвояване са в пъти по-високи, отколкото в останалите 6 общини за последния програмен период.

Препоръки:

Разгледаните данни очертават ясна картина за силните и слабите страни на развитието на всеки един от разгледаните областни центрове. На база тази подробна картина сме в позиция да идентифицираме някои ключови сфери където проблемите са най-належащи и да маркираме потенциал инструменти за подобряване на тяхното състояние:

- Данъчната децентрализация се откроява като силно необходим инструмент за стимулирането на икономическото развитие на малките областни центрове. Очевидната липса на инициативност по отношение на данъчната политика не е изненадващо с оглед на това колко централизирана е тази сфера на държавното управление в България. Самите местни данъци имат сравнително много по-ниска тежест (и съответно икономически ефект), от общите данъци като ДОД. Именно затова е препоръчително приходите, както и определянето на ставките по тези общи данъци да се децентрализират. Например, ако общото ниво на ДОД е 10%, нека 4% се делегират на общините а останалите 6% да са за централния държавен бюджет.
- Опитът с индустриални зони като тези в Пловдив и София е силно положителен и правилното репликиране на този модел сред малките областни центрове би могло сериозно да подобри тяхното развитие. Опитът на община Пловдив с „Икономическа зона Тракия“ е изключително успешен чрез на практика приватизираното управление на местната икономическа зона, което е делегирано на частно предприятие. Ако

общините в сътрудничество с частни фирми изграждат подобни предприятия, които промотират региона и помагат на потенциални инвеститори да реализират своите проекти, това би могло значително да увеличи прилива на инвестиции.

- Общините Ловеч и Силистра имат нужда от най-амбициозна политика за стимулиране на икономическото развитие. С оглед на сериозното изоставане на тези общини спрямо останалите те най-вероятно биха могли да спечелят най-много от евентуална децентрализация, стига инструментите, които тя би предоставила да се използват умело. Очевидни проблеми в региона са липсата на икономическо развитие и влошаване на демографската картина. Решаването на първия проблем изисква агресивна политика за стимулиране на инвестиции (което най-лесно би се осъществило чрез данъчна реформа), което впоследствие би подобрило и състоянието на демографията.
- Рентабилността на общинските финанси в Кърджали и Смолян има нужда от подобрене. Най-очевиден е проблемът в Кърджали, която вече е в процес на оздравителна процедура. Но ситуацията с нивото на общинския дълг в Смолян също не трябва да се подценява. Въпреки че по отношение на останалите показатели финансовото състояние на общината изглежда сравнително добро, нивото на дълга съотнесено към човек от населението остава много високо. Необходимо е да се положат усилия тенденцията от последните 2 години да продължи и дългът да бъде свален до още по-ниски нива. В момента ситуацията може да изглежда стабилна, но при обръщане на икономически цикъл приходите на общината биха спаднали осезаемо, което веднага би довело до трудности в плащането на дълга.
- Трябва да се проучи възможността за подобряване на инфраструктурата на Смолян. Въпреки че по отношение на показателите за БВП/БДС, пазар на труда и туризъм общината се представя сравнително добре, липсата на първокласна пътна инфраструктура със сигурност оказва отрицателно влияние върху нейното икономическо развитие. Подобрене на качеството на пътната инфраструктура би подобрило свързаността на общината с останалата част на страната (и съответно света), което със сигурност би подобрило инвестиционната ѝ привлекателност.

Източници:

Всички цитирани данни в това изследване за набавени от следните източници:

Национален статистически институт

Министерство на финансите

Администрацията на съответните общини: Ловеч, Монтана, Разград, Търговище, Кърджали, Кюстендил, Смолян, Силистра

Единен информационен портал на Европейските структурни и инвестиционни фондове

Снимки:

Flickr, Кюстендил, Михаил Орела, Кюстендил_1353, CC BY 2.0

Flickr, Ловеч, Михаил Орела, 856707709, CC BY 2.0

Flickr, Смолян, Михаил Орела, Изглед от Снежанка, Снежанка_1684, CC BY 2.0

Flickr, Силистра, Adam Jones, World War Two Memorial - Dunavska Gradina Park - Silistra - Bulgaria, CC BY-SA 2.0

Flickr, Разград, Vladimir Petkov, Часовниковата кула | The clock tower, CC BY-SA 2.0

Flickr, Кърджали, Klearchos Karoutsis, Orpheus, CC BY 2.0

Flickr, Монтана, Klearchos Karoutsis, Цветница, CC BY 2.0

Wikipedia, Търговище, Plamen Agov – studiolemontree, Municipal Stadium Targovishte 1, CC BY-SA 3.0

Икономическо състояние и развитие на малките областни центрове в България

Септември 2019
Автор: Георги Вулджев
Редактор: Стоян Панчев

София

Дизайн и предпечат: Борил Гуринов

behance.net/gurini

София, 2019